سپهر غرب
روزنامه صبح غرب کشور

روزنامه صبح غرب کشور
صاحب امتیاز: مسعود جواندل | مدیرمسؤول: سید حسن قشمی | سردبیر: زهره پوروهابی
چاپ: پیام رسانه | نشانی تحریریه: همدان، خیابان پاستور، کوچه شهید عزیزیان، پلاک ۵۹

تلفن دفتر مرکزی: ۳۱۳۳۰ - ۰۸۱ | امور مشترکین: ۰۹۱۸۳۱۶۸۵۷۴
صاحب امتیاز روزنامه: ۰۹۱۸۸۱۲۱۵۴۱ | آگهی‌ها: ۳۸۲۵۴۰۴۰ - ۰۸۱
پیامک: ۳۰۰۰۱۸۱۸۶۰ | ارتباط با تحریریه: ۳۸۲۷۲۹۳۹ - ۰۸۱ | دورنما: ۳۸۲۸۱۸۴۹-۰۸۱
گستره توزیع: استان‌های ایلام - کرمانشاه - کردستان - مرکزی - همدان

مرا اسکن کنید

■ چهارشنبه ۲۰ فروردین ۱۴۰۴ ■
■ سال هفدهم ■ شماره ۳۰۹۴ ■

نمایندگی‌های سپهرغرب در استان‌ها
محمدسعید کناریوند (ایلام): ۰۹۱۲ ۹۲۵ ۹۴۷۸
فرزاد منتی (کرمانشاه): ۰۹۱۸ ۱۳۰ ۲۷۲۹
شیرین مرادی (کردستان): ۰۹۱۸ ۸۷۷ ۶۹۸۴
مبینا یاحقی (مرکزی): ۰۹۹۰ ۱۷۹ ۴۹۰۹

امام علی علیه‌السلام فرمودند: دانش، میراثی است گرانمایه و آداب، زیورهایی نو به نو و اندیشه، آینه‌ای صافی است.

sepehrgharb_live Email: sepehrgharb.news@gmail.com www.sepehrgharb.ir

آیت‌الله محمدی‌قایینی:

حفظ آثار و برکات ماه رمضان مشروط به مراقبه و تقوای مستمر است

اگر رفتار و اخلاق ما پس از رمضان تغییر کند، نشانه قبولی اعمال است

سپهرغرب، گروه اندیشه – سمیرا گمار: استاد حوزه علمیه و مفسر قرآن با تأکید بر اینکه ماه رمضان ماه رحمت و مغفرت است و فرصت‌های بی‌نظیری برای خودسازی و نزدیکی به خداوند فراهم می‌آورد، گفت: بهره‌مندی از آثار و برکات این ماه مقدس تنها درصورتی امکان‌پذیر است که مراقبه و تقوا در تمام ایام سال ادامه یابد. این امر نه‌تنها به حفظ دستاوردهای روحی ماه رمضان کمک می‌کند، بلکه موجب می‌شود فرد در مسیر رشد معنوی و اخلاقی ثابت‌قدم باقی بماند.

ماه مبارک رمضان تنها یک بازه زمانی عبادی نیست، بلکه فرصتی است برای تولد دوباره، برای از نو ساختن دل، جان و رابطه‌ای که شاید مدتی سرد بوده است میان ما و آسمان. رمضان ماهی است که پرده‌ها کنار می‌روند، دل‌ها نرم می‌شوند، گناهان مورد بخشش قرار می‌گیرند و انسان طعم بندگی خالص را می‌چشد. در این ماه درهای رحمت خدا باز هستند، نَفَس‌ها تسبیح می‌شوند، خواب‌ها عبادت به‌شمار می‌آیند و اشک‌ها پُل می‌زنند بین زمین و آسمان.

رمضان تنها یک ماه نیست؛ رمضان یک حال است. یک فرصت استثنایی که اگر آن را درست بشناسیم، می‌توانیم آثارش را برای تمام سال و تمام عمر در وجودمان نگه داریم. گاهی دل‌نگرانی‌هایی هست که بعد از رمضان، نکند همه‌چیز فراموش شود... نکند دوباره همان آدم سابق شویم... اما باید دانست که درِ رحمت خداوند همیشه باز است. خدای رمضان، خدای شوال و دیگر ماه‌ها نیز هست؛ اگر از سفره پُرنور این ماه بهره برده‌ایم، حال وقت آن است که این نور را در جان نگه داریم و آن را در مسیر خاموشی قرار ندهیم.

> **ماه مبارک رمضان فرصتی برای خودسازی و سیر الی‌الله است و در این ماه سفره‌ای از مائده‌های معنوی گسترده بود که انسان را برای مبارزه با نفس و وسوسه‌های شیطانی و حرکت به سوی کمال، آماده می‌کرد**

پرسش مهم این است: چطور می‌توان آن نورانیت و صفای قلب را پس از پایان رمضان در خود حفظ کرد؟ چه کنیم که دستاوردهای معنوی ما از بین نروند و اسیر فراموشی نشویم؟ برای رسیدن به پاسخ این پرسش‌ها، به گفت‌وگو با آیت‌الله محمد محمدی‌قایینی، یکی از اساتید فرهیخته حوزه علمیه همدان نشسته‌ایم تا از فهم قرآن و روایات و تجربه‌های عملی دینی وی بهره‌مند شویم.

■ رمضان فرصت تقویت اراده و مبارزه با خواهش‌های نفسانی بود

این استاد حوزه علمیه در ابتدای سخنان خود با بیان اینکه رمضان یک مدرسه بزرگ تربیت نفس و پالایش روح است، گفت: ماه رمضان درحقیقت مدرسه‌ای است که انسان را تمرین می‌دهد تا از خواهش‌های نفسانی و دنیاطلبی رها شود و به سمت عالم معنا و ملکوت پرواز کند. این ماه مبارک، مانند سفره‌ای گسترده از طعام‌ها و نوشیدنی‌های معنوی است که بشر می‌تواند با تغذیه از آن، خود را برای سلوک الهی و تعالی روح آماده کند.

آیت‌الله محمد محمدی‌قایینی افزود: قرائت قرآن، اقامه نمازهای مستحبی، سجده‌های طولانی، ذکرها، افطار دادن، سحری خوردن و حتی لبخند زدن در راه خدا، اگر با نیت خالصانه انجام شود، جنبه ملکوتی پیدا می‌کند. این‌ها همه تمرین‌هایی هستند برای رام کردن نفس و رشد معنوی انسان در مسیر عبودیت.

این استاد حوزه علمیه و مفسر برجسته قرآن کریم با تأکید بر اینکه باید بررسی کنیم و ببینیم آیا رمضان ما اثرگذار بوده یا خیر؟ تصریح کرد: نشانه اینکه از فیوضات ماه رمضان بهره‌مند شده‌ایم این است که پس از پایان آن آیا گناهانی که ترک کرده بودیم به سراغمان برگشته‌اند یا خیر؟ آیا اخلاق ما بهبود یافته؟ اگر بله، پس باید دانست که رمضان ما مورد پذیرش درگاه الهی بوده است.

آیت‌الله محمدی‌قایینی سپس با اشاره به پایان یافتن فضای معنوی ویژه رمضان، گفت: در این ماه به‌واسطه در زنجیر بودن شیاطین، ما به‌راحتی می‌توانستیم به اعمال صالح بپردازیم؛ اما پس از آن، دیگر این تخفیف نیست. اما تمرین‌هایی که در این ایام انجام داده‌ایم، ما را قوی و توان ایستادگی در برابر وسوسه‌ها را در ما نهادینه کرده است.

وی خاطرنشان کرد: رمضان سرمایه بزرگی است، به‌شرط آنکه انسان بخواهد. اگر کسی با نیت الهی، برنامه‌ریزی صحیح و با تقوایی که در این ماه به‌دست آورده بخواهد سیر معنوی‌اش را ادامه دهد، راه برای او باز است. اما این راه نیازمند مراقبت، توجه، توکل بر خدا و ایمان به فقر ذاتی انسان در برابر پروردگار است.

این مفسر قرآن کریم ادامه داد: انسانی که معنای واقعی «لا حول و لا قوه الا بالله» را درک کرده و خود را وابسته محض به قدرت خداوند بداند، از غفلت دور می‌شود و دست در دست خدا می‌گذارد. چنین انسانی مانند کودکی است که دامن مادر را رها نمی‌کند، چون می‌داند هر لحظه غفلت، مساوی است با سقوط.

آیت‌الله محمدی‌قایینی با اشاره به چالش‌های زندگی مدرن، گفت: در دنیای پُرمشغله امروز، با مسئولیت‌ها، ارتباطات و هیاهوی فراوان، تنها کسی می‌تواند معنویت را حفظ کند که نگاهش به همه امور رنگ الهی داشته باشد. اگر انسان حتی در کار، تجارت، روابط اجتماعی و مسائل روزمره‌اش نیت قربت داشته باشد، همان‌ها نیز تبدیل به عبادت می‌شود.

وی در پایان سخنانش تأکید کرد: خداوند راه را باز گذاشته، ابزار را فراهم کرده و فقط کافی است که انسان تصمیم بگیرد بندگی‌اش را ادامه دهد. اگر این تصمیم با اراده، نیت پاک و مراقبه همراه شود، خداوند نیز کمک خواهد کرد که انسان از لغزش‌ها در امان بماند و آثار رمضان را تا رمضان بعدی حفظ کند، ان‌شاءالله.

■ رمضان رفت، اما بندگی ماندنی است

در خاتمه باید گفت ماه رمضان با تمام زیبایی‌ها و نورانیتش به پایان رسید؛ ماهی که دل‌ها را نرم و اشک‌ها را جاری کرد و جان‌ها را با عطر مناجات و معنویت زنده داشت. اما حالا که این ماه عزیز رفته، سؤال این است: آیا آن حال خوش، آن صفای دل و آن ارتباط نزدیک با خدا باید همراه با رمضان برود؟

اهل سلوک می‌گویند رمضان تنها یک ماه نیست، بلکه یک تمرین جدی است برای ساختن سبک زندگی؛ زندگی‌ای ساده‌تر، خالص‌تر و انسانی‌تر. در این ماه آموختیم که می‌توان کمتر خورد و بیشتر اندیشید، کمتر قضاوت کرد و بیشتر درک کرد، کمتر خواست و بیشتر بخشید. این آموزه‌ها تنها به ماه رمضان محدود نمی‌شوند؛ بلکه باید تا رمضان بعد و حتی تا پایان عمر، راهنمای ما باشند.

شاید گمان کنیم با رفتن رمضان، حال معنوی ما هم از بین می‌رود. اما حقیقت این است که خدای رمضان، تنها خدای رمضان نیست؛ همان خدایی که در سحرهای رمضان با او نجوا می‌کردیم، در تمام روزهای سال گوش شنوا دارد. اگر طی رمضان در خانه‌اش را کوبیدیم و باز شد، بدانیم این در همچنان باز است و همیشه باز بوده است؛ تنها کافی است که پشت در نمانیم.

حفظ نورانیت رمضان کار پیچیده‌ای نیست. گاهی فقط پنج دقیقه تلاوت قرآن در روز، گاهی یک سحر بیدار شدن برای گفت‌وگو با خدا و گاهی دلسوزی برای یک نیازمند، کافی است تا شعله‌ای از آن نور در دل ما روشن بماند. رمضان رفتنی بود، اما رمضانی شدن، ماندنی است، اگر بخواهیم.

نگاهی به برخی از مهم‌ترین آثار شهید سیدمرتضی آوینی؛

آثار شهیدآوینی، سفری در اندیشه و هنر انقلاب اسلامی

سپهرغرب، گروه اندیشه: روز بیستم فروردین‌ماه سال ۱۳۷۲، سیدمرتضی آوینی، هنرمند انقلابی که برای تولید مجموعه‌ای جدید از روایت فتح به فکه، منطقه عملیاتی والفجر مقدماتی رفته بود، بر اثر انفجار مین به شهادت رسید.

■ دوگانه اندیشه و هنر در آثار آوینی

دسته اول نوشته‌هایی که پیرامون انقلاب اسلامی و نسبت آن با جهان نوشته شده است و عموماً مفاهیم نظری و انتزاعی را در بر می‌گیرد. دسته دیگر در حوزه فرهنگ و هنر شامل ادبیات، نقاشی، سینما، رسانه و غیره است که گرچه از بخش اول به‌طور کامل قابل تفکیک نیست، اما اغلب در نقد و پاسخ به موضوعات مطرح‌شده در فضای فرهنگی کشور خصوصاً در سال‌های پس از اتمام جنگ تحمیلی نوشته شده است.

■ انتشار آثار پس از شهادت

از شهیدآوینی در بازه زمانی حدود ۱۰ سال کتاب‌هایی منتشر شده است که تنها دو کتاب «فردایی دیگر» و جلد اول «آیینه جادو» در زمان حیات و زیر نظر خود وی چاپ شدند. مابقی آثار منتشره به سلیقه و انتخاب ناشران بوده و دسته‌بندی مقالات هم بر همین اساس است.

سه کتاب «گنجینه‌های آسمانی»، «حقیقت» و «نسیم حیات» گفتار متن برنامه‌های تلویزیونی و مستندهای او ازجمله مجموعه «روایت فتح» هستند.

این نوشتار بنا دارد با نگاهی اجمالی به برخی از مهم‌ترین کتاب‌های شهیدآوینی، چشم‌اندازی کلی از مبانی اندیشه او و راهنمایی برای مطالعه آثارش به مخاطبان، خصوصاً نسل جوان ارائه کند.

■ آغاز آشنایی با تفکر شهیدآوینی: «توسعه و مبانی تمدن غرب»

«توسعه و مبانی تمدن غرب» را می‌توان مهم‌ترین اثر و بهترین پیشنهاد برای شروع و آشنایی با تفکر وی دانست. آوینی در این مجموعه مقالات به نوعی بنیان‌های فکری و خاستگاه اندیشه خود و دغدغه‌هایش را توضیح داده است. مقالات این کتاب در فاصله سال‌های ۱۳۶۴ تا ۱۳۶۶ در ماهنامه جهاد سازندگی به چاپ رسیده و نخستین‌بار توسط مرکز حفظ و نشر آثار دفاع مقدس منتشر شده است. نویسنده بعدها آن‌ها را مطالبی ساده قلمداد کرده که برای آشنایی مخاطب عام با مباحث مدرنیسم و توسعه نوشته شده‌اند. این مقالات موضوعات مختلفی از نقد سیستم اقتصادی غرب و جهان سرمایه‌داری و بانکداری گرفته تا موضوعات مربوط به نظام آموزشی و تعلیم و تربیت، آسیب‌های زیست‌محیطی، فناوری و غیره را در بر می‌گیرد.

■ تحلیل انقلاب اسلامی و حکومت دینی در «آغازی بر یک پایان»

کتاب «آغازی بر یک پایان» را می‌توان در زمره آثار تحلیلی و نظری آوینی به‌شمار آورد. مقالات او در این کتاب ناظر بر ماهیت انقلاب اسلامی و حکومت دینی است. او وقوع انقلاب را آغاز رستاخیر معنوی بشر و بازگشت به معنویت قلمداد کرده و با بیان نگاهش در مورد رهبری امام خمینی (ره) و مبانی اعتقادی و سیاسی، نظام ولایت فقیه را تبیین می‌کند.

■ نگاهی به مبانی حاکمیت سیاسی در اسلام: «حکومت فرزانگان»

یکی از کتاب‌های کمترشناخته‌شده آوینی که نخستین‌بار در سال ۱۳۸۳ به چاپ رسید، «حکومت فرزانگان» است. این کتاب کم‌حجم با عنوان فرعی «مروری بر مبانی حاکمیت سیاسی در اسلام»، مجموعه مقالات او است که طی زمان حیاتش در دهه ۶۰ در مجله اعتصام به چاپ رسیده‌اند. آوینی در این نوشته‌ها حول سه محور «رأی اکثریت»، «آزادی عقیده» و «مساوات» مبانی حکومت اسلامی و ولایت فقیه را از منظر و دریافت خود تبیین کرده است. او در این سه فصل به‌ترتیب در پی پاسخگویی به این سه پرسش است: آیا «رأی اکثریت» معیار حق است؟ به‌راستی آیا «عقیده هرکس برای خودش محترم است»؟ آیا اصل تساوی مطلق همه انسان‌ها در برابر قانون، با روح قرآن سازگاری دارد؟

■ مقایسه و نقد تفکر غرب در «حکومت فرزانگان»

آشنایی آوینی با مبانی فلسفی غرب به او این امکان را می‌دهد که در مقام مقایسه و نقد، ویژگی‌های این سه عنصر کلیدی تفکر غرب در قانون‌گذاری و حکومت را مطرح کند و در مقابل با استفاده از آیات قرآن به‌ویژه تفاسیر علامه طباطبایی و رساله حقوق امام سجاد (ع)، دیدگاه الهی و اسلامی را در این خصوص توضیح دهد.

■ فرهنگ و هنر از نگاه آوینی در سه‌گانه «فردایی دیگر»، «حلزون‌های خانه به دوش» و «رستاخیز جان»

برای افرادی که به دنبال فهم دیدگاه‌های آوینی درخصوص فرهنگ و هنر هستند، سه کتاب «فردایی دیگر»، «حلزون‌های خانه به دوش» و «رستاخیز جان»، شامل مقالات سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۰ در ماهنامه سوره، می‌تواند راهنمای مناسبی باشد.

■ «فردایی دیگر»؛ تأملاتی در فلسفه، شعر و نقد یوتوپیا

این کتاب که به انتخاب خود وی منتشر شده است، مقالاتی با موضوعات فلسفی و شعر را شامل می‌شود. بخش اول شامل یک مقاله در مورد کشور و فرهنگ مردم ژاپن و دو مقاله در مورد رمان‌های «دنیای شگفت‌انگیز نو» نوشته «آلدوس هاکسلی» و «۱۹۸۴» نوشته «جورج اورول» و «عبور از خط» نوشته «ارنست یونگر» به‌عنوان آثاری در نقد یوتوپیا و نهیلیسم است. بخش دوم کتاب هم دربرگیرنده چند مقاله در باب شعر و ماهیت شاعری و نیز مطلبی در شرح و تفسیر یکی از غزل‌های امام خمینی (ره) است.

■ «حلزون‌های خانه به دوش»: نقدی بر جریان روشنفکری ایران

آوینی عموماً نقدها و نظراتش را درباره جریان روشنفکری در ایران و نسبت آن با انقلاب اسلامی در «حلزون‌های خانه به دوش» شرح می‌دهد. آوینی در این مقالات با ورود به حوزه‌هایی مانند عرفان و تجدد در فضای فرهنگی کشور، رمان و روزنامه‌نگاری، انتقاداتش را بیان کرده است. برخی مقالات این مجلد ازجمله مقاله‌ای که عنوان کتاب از آن گرفته شده، در پاسخ به مطالبی است که در نشریاتی مانند گردون و آدینه (به‌عنوان رسانه‌های جریان روشنفکری آن زمان) به چاپ رسیده‌اند.

■ «رستاخیز جان» جستارهایی در ادبیات و فرهنگ

«رستاخیز جان» نیز کتابی است که مباحث آن به حوزه ادبیات و فرهنگ برمی‌گردد و در آن مقالاتی با موضوعات رمان و انقلاب اسلامی، تئاتر و ویدئو به چشم می‌خورد. در این کتاب دو مقاله به نام‌های «آزادی قلم» و «یادداشتی ناتمام در باب هویت و حقیقت انسان» برای مجله «نامه فرهنگ» منتشر شده است که به نظر جزئی از آخرین نوشته‌های آوینی است. او در مقاله «رستاخیز جسم و رستاخیز جان» که در سال ۱۳۷۰ منتشر شده است، به بهانه شرایط آن زمان کشور تاجیکستان و تحولات فرهنگی که پس از استقلال در آن رخ داده، به موضوع زبان فارسی و آداب و رسوم ایرانی مانند نوروز پرداخته است.

■ سینما از منظر آوینی در سه‌گانه «آیینه جادو»

برای علاقه‌مندان به هنر هفتم هم عمده نظرات آوینی در مورد سینما در کتاب سه جلدی «آیینه جادو» که جلد اول آن در حیات وی و دو جلد بعدی پس از شهادتش منتشر شدند، آورده شده است. در جلد اول به مبانی سینما و تشریح ماهیت و فلسفه وجودی آن پرداخته است و عموماً دیدگاه وی را در مورد ماهیت سینما در جهان و ایران بیان می‌کند. او در مقاله آینه جادو چنین می‌نویسد: «اگر برای مصداق جمعی بشر بتوان ضمیری تصور کرد، هنرمندان حکایتگر آن ضمیر هستند. هنر، محاکمات حضور و غیاب بشر نسب به حق است. همه هنرها این‌چنین‌اند و درمیان هنرها، سینما «آینه جادو» است، آینه‌ای که در آن چهره باطنی بشر امروز بی‌پرده انعکاس یافته است».

جلد دوم، نقدهای او به فیلم‌های ایرانی و خارجی پخش‌شده در پنج دوره جشنواره فیلم فجر (سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۶۷) را شامل می‌شود که در نشریات مختلف به چاپ رسیده است. برخی عناوین این مقالات مانند «چرا جهان سومی‌ها هامون می‌سازند؟» از نگاه نقادانه تند او نسبت به برخی جریان‌های سینمای آن روز ایران و آینده آن حکایت دارد. مقاله بلند «عالم هیچکاک» که مؤلف آن را در اواخر سال ۱۳۷۱ برای درج در کتاب «هیچکاک همیشه استاد» نوشته نیز در انتهای کتاب آمده است.

جلد سوم «آینه جادو» نیز دربرگیرنده مقالات و مصاحبه‌های وی در مورد سینما بوده که در سه بخش تنظیم شده است. بخش اول شامل ۶ مقاله با محوریت ماهیت سینما بوده که ازجمله آن می‌توان به رابطه سینما و مخاطب و فناوری در آن اشاره کرد. در بخش دوم دو مقاله و یک مصاحبه با موضوع سینمای مستند وجود دارد و بخش سوم هم چهار نوشته با موضوعات مختلف مرتبط با سینما مانند سینمای کودک و فیلم کوتاه را دربرمی‌گیرد.

■ تصویر عاشورا به قلم آوینی در «فتح خون»

پایان‌بخش این نوشتار نگاهی است به کتاب «فتح خون» که تنظیم فصولش مطابق با وقایع دهه اول محرم سال ۶۱ هجری توسط خود نویسنده انجام شد، اما فرصت نیافت که آن را به اتمام و اکمال برساند؛ تنها دو فصل از آن در زمان حیات آوینی چاپ و مابقی پس از شهادت او جمع‌آوری و منتشر شد. از فصل دهم که باید مربوط به وقایع روز عاشورا باشد، تنها چند صفحه یادداشت وجود داشت که تحت عنوان «تماشاگه راز» در کتاب آورده شده است. این اثر قدرت قلم آوینی را در خلق روایتی داستانی و به‌کارگیری اندوخته ادبی‌اش در به تصویر کشیدن این رخداد عظیم، به‌خوبی نشان می‌دهد.

«فرشتگان عقل به تماشاگه راز آمده‌اند و مبهوت از تجلیات علم لدنی انسان، به سجده در افتاده‌اند تا آسمان‌ها و زمین، کران تا کران، به تسخیر انسان کامل درآید و رشته اختیار دهر به او سپرده شود؛ اما انسان تا کامل نشود، در نخواهد یافت که دهر، بر همین شیوه که می‌چرخد، احسن است. چشم عقل، خطابین است که می‌پرسد: اتجعل فیها من یفسد فیها و یسفک الدماء... (بقره/۳۰) اما چشم دل خطاپوش است. نه آنکه خطایی باشد و او نبیند... نه! می‌بیند که خطایی نیست و هرچه هست وجهی است که بی‌حجاب، حق را می‌نماید. هیچ پرسیده‌ای که عالم شهادت بر چه شهادت می‌دهد که نامی این‌چنین بر او نهاده‌اند؟»

شهیدصدر، در راه تحول علوم اسلامی بسیار رنج کشید، اما متوقف نشد

سپهرغرب، گروه اندیشه: شهید آیت الله صدر یکی از شخصیت‌های برجسته و تأثیرگذار تاریخ معاصر اسلام و شیعه به‌شمار می‌آید. او نه‌تنها به‌عنوان یک فقیه و اصولی بزرگ در دنیای اسلام شناخته می‌شود، بلکه به‌عنوان یک متفکر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نیز در میان مسلمانان جایگاه ویژه‌ای دارد. فعالیت‌های علمی و فرهنگی او در زمینه‌های مختلف، به‌ویژه نوآوری‌های او در علوم اسلامی، تأثیرات عمیق و ماندگاری بر اندیشه‌های اسلامی و فقه شیعه گذاشته است.

نبوغ شهیدصدر از همان کودکی خود را نشان داد. می‌گویند وقتی او به سن ۱۰-۱۱ سالگی رسید، دو گرایش در خانواده نسبت به ادامه تحصیل او وجود داشت که هرکدام از این انتخاب‌ها آینده او را به سمتی متفاوت می‌کشاند. از یک طرف مادرش او را تشویق می‌کرد در حوزه درس بخواند و زندگی طلبگی را انتخاب کند و از طرف دیگر مرحوم سیدمحمد صدر به او پیشنهاد می‌داد مسیری را انتخاب کند که دنیای او را تأمین کند و از زندگی حوزوی و فقر آن دور باشد.

آیت‌الله صدر نویسنده‌ای پُرکار و مؤثر بود که آثار فراوانی در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی تألیف کرد. او در این آثار به تحلیل عمیق مبانی فقهی و اصولی پرداخته و سعی کرده است تا با استفاده از روش‌های نوین، به تبیین مسائل پیچیده فقهی بپردازد.

آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر در اغلب رشته‌های علوم اسلامی تبحر داشت. وی معتقد بود که باید در دروس حوزه‌های علمیه تحولی پدید آید و طلاب و روحانیون نباید فقط به درس‌های معمول فقه و اصول اکتفا کنند، بلکه باید با مسائل علمی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جدید آشنا شوند. به نظر وی کتاب‌های درسی موسوم در حوزه‌ها به‌ویژه در مبحث فقه و اصول، پیچیده و ناهماهنگ با شرایط روز بوده و به شیوه قدیمی است. در این کتاب‌ها مسائلی مطرح شده که امروزه به کلی منسوخ و متروک است و در این زمینه دست به تألیفاتی زد که ضمن ساده‌نویسی مطالب کتاب‌های قدیمی، آن‌ها را در طرحی نو و روشی جدید برای طلاب فقه و اصول به نگارش درآورد و بدین‌وسیله توانست تحول عظیمی در حوزه‌های علمیه به‌وجود آورد.

■ نوآوری در فقه و اصول

آیت‌الله صدر به‌عنوان یک فقیه نوآور، تأکید زیادی بر نیاز به بازنگری و نوآوری در فقه و اصول داشت. او باور داشت که فقه باید با زمان و نیازهای روز جامعه هماهنگ باشد و به همین دلیل به بررسی و تحلیل مسائل جدید اجتماعی و فرهنگی پرداخت.

ریشه‌یابی مباحث، محور دیگر خلاقیت این عالم برجسته در علم اصول است. در اینجا منظور توجه و تمرکز شهیدصدر بر پاره‌ای مباحث زیربنایی بوده که آثار آن در مواضع دیگری از علم اصول آشکار می‌شود؛ درحالی که اهل علم اصول این‌گونه مباحث را به‌طور ضمنی و پراکنده مورد نظر قرار می‌دادند و هیچ‌گاه نگاه مستقل، خاص و بحثی متمرکز و منسجم راجع به آن‌ها نداشتند.

در کار آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر توجه به مباحث زیربنایی که همچون اصولی برای برخی قواعد اصولی دیگر هستند، محصول تقسیم‌بندی و عنوان‌بندی خوب برای مباحث و پیدا شدن جاهای خالی جهت بحث در نظام قواعد اصولی است. ازاین‌رو پس از آنکه شهیدصدر شکل سنتی مباحث را در مرحله خارج دنبال کرد، به هنگام تألیف حلقات الاصول به فکر ایجاد مباحث تمهیدی درباره ماهیت حکم شرعی و اقسام و احکام آن افتاد و در این باب از قاعده اشتراک، تفاوت حکم ظاهری و واقعی، تفاوت میان دو دسته از ادله احکام، یعنی امارات و اصول، مبادی احکام تکلیفی، تفاوت احکام تکلیفی و وضعی، تخطئه و تصویب، تضاد میان احکام تکلیفی، تنافی میان احکام ظاهری، تفاوت میان قضیه خارجیه و قضیه حقیقیه در جعل حکم و تعلق حکم به عناوین ذهنی، بحث و گفت‌وگو کرد تا بعدها از مبنای مختار خود در مباحث تابعه و به‌خصوص مباحث دلیل عقلی غیر مستقل بهره‌مند شود.

نظریه‌پردازی‌های اصولی دیگر خلاقیت ایشان در علم اصول است، یکی از نوآوری‌های او در زمینه فقه، ارائه تفسیرهای جدید از مفاهیم سنتی فقهی بود؛ او به بررسی موضوعاتی چون حق‌الطاعة پرداخت.

نظریه حق‌الطاعة در مقابل قبح عقاب بلابیان، نظریه‌ای است اصولی که با نام شهیدصدر توأم گشته است. گرچه در محافل علمی حوزه شنیده می‌شود بزرگانی نظیر مرحوم آیت‌الله سیدمحمد محقق داماد قبلاً این نظریه را پذیرفته و بدان ملتزم شده‌اند، اما در هر حال تبیین دقیق این نظریه و دفاع تمام از آن در مقابل نظریه مخالف یعنی «قبح عقاب بلابیان»، از برکات و آثار شهیدصدر است. شهیدصدر هم در «حلقات‌الاصول» و هم در بحث‌های عالی خارج اصول که در تقریراتشان منعکس شده است، این نظریه را مطرح و به‌خوبی بیان کرده‌اند؛ برخی از شاگردان ایشان هم در تعمیق این بحث کوشیده‌اند.

آیت‌الله صدر همچنین بر اهمیت اصول فقه و روش‌های استنباط تأکید داشت و به دنبال ارائه روش‌های جدیدی برای استنباط احکام شرعی بود. او معتقد بود که باید از روش‌های علمی و منطقی برای فهم بهتر متون دینی استفاده کرد و این رویکرد به طلاب این امکان را می‌دهد تا به چالش‌های جدید با نگاهی نو پاسخ دهند.

■ تأسیس مدرسه علوم اسلامی

گام دیگری که در راستای ایجاد تغییر در شرایط حوزه برداشته شد، تلاش فراوان شهیدصدر برای تأسیس مدرسه علوم اسلامی بود که آیت‌الله سیدحکیم به آن اشراف و نظارت داشت. این مدرسه نخستین تلاش جدی به‌منظور سامان‌دهی وضعیت درسی حوزه و نخستین گام به سوی شیوه «مرحله‌بندی دروس حوزوی» به‌شمار می‌رفت. در هر حال نه جماعة‌العلماء و نه مدرسه علوم اسلامی (الدوره) هیچ‌کدام در مقابل مخالفت‌های شدید گروه‌هایی که این نوع نوآوری را دوست نداشتند، دوام نیاوردند. شاید نامه‌هایی که شهیدصدر به سیدمحمدباقر حکیم نوشته، به‌خوبی نشان بدهد که شهیدصدر تا چه حد از دست این افراد و امثال آن‌ها رنج کشید. شایان ذکر است که شهیدصدر در این دوره یکی از آثار شگفت‌انگیز فکری خود یعنی کتاب «فلسفتنا» را به رشته تحریر درآورد. شهید صدر در این کتاب به مهم‌ترین نیازهای فکری جهان اسلام پاسخ داده و با اندیشه الحادی مارکسیسم مبارزه کرده است؛ اندیشه‌ای که آن زمان بر بلوک شرق سلطه پیدا کرده بود. این‌ها مهم‌ترین فعالیت‌هایی بود که شهیدصدر براساس طرح همه‌جانبه‌اش در مرحله قبل از برعهده گرفتن مرجعیت، انجام داد.